

Három arc Németh László Papucshőséből

Sebő Pécsi Sándor

Mielőtt a színen megjelenik, már mindent tudunk róla. Valaha tudományos pályára készült, ma címeres papucshős, a felesége a lánya udvarlójával csaja, nevezhető akár Szent Sebestyénnek is ... Pedig nem is csonttalan puhány ... Mit lehet még ehhez a jellemrajzhoz hozzátenni?

Aztán bejön a színre Pécsi-Sebő. Pontosabban a falak taszigálják befelé. Ügyetlenül megáll, zavartan mosolyog, egyik kezében lapos akatáskát szorongat, a másikban a kalapját. Hosszú felöltő lóg rajta, a haja ritkás, hosszú, el-hanyagolt, álldogál, nevetgél. Öniróniával is, de inkább abból a meggyőződésből, hogy ez a véletlen látogatás tökéletesen felesleges. Álldogál. Aztán elveszik a kalapját, kicsit elveszve néz utána. Ül a karosszékekben, a felöltőt elfelejti kigombolni, néha zavartan a gallérja felé nyúl, de a mozdulat félbeszakad. Belemegy a beszélgetésbe, mert úgy kívánják, és ő illedelmes. Megmutatják neki ifjúkori könyvét. Szerénykedik, nevetgél. És egy kicsit lelkesedik is, mert elvárják. Tudományos ambícióit emlegetik; jobb kezének hüvelyk- és mutatóujját egymáshoz dörzsölgeti, és kifejti, hogy a nagy alkotáshoz önzésre van szükség. Kényelmetlenül érzi ma-gát és menni szeretne, de nem mehet. Panaszkodnia kell. Panaszkodik is, meggyőződés nélkül. Érzi ezt, magyarázkodni kezd, megfelelően adagolt öngúnnyal. Aztán egy szakmunkát nyomnak a kezébe, megérti, hogy érdeklődnie kell, készségesen fölpatant, és elvonul a könyvtár-szobába Violával, az emberbaráttal, akivel nincs semmi emberi kapcsolata, és nem is lesz soha. Mert Pécsi Sándor árasztja magából Sebő magányát, ahol ő van a színpadon, ott méteres körzetben nincs körülötte semmi.

Amikor visszatér a színpadra, azonnal megáll, és hosszú ideig nem mozdul meg. Lonka, a felesége azonnal összekaszkodik Violával, ő áll, most a könyvet szorongatja, mint előbb a kalapját. Lonka keze után nyúl, viszonzatlanul fogja egy darabig. Áll, hallgat, körülötte veszekednek, és mégsem tudjuk a szemünket levenni róla. „Kötelező ez az élveboncolás?” - kérdi reménytelenül. Többet nem szól, csak a Lonka által a nyakába kerített boától próbál megszabadulni. Bal kezében a könyv, jobb kezével húzogatja a boát, nem tudja egy-

szerre levenni, három határozatlan mozdulat kell, mire végre lekerül a nyakáról, és ott lóg a karján, és szomorú, mint minden, amihez hozzáér. Lonka elviharzik, ő is utána indul, mintha mágnes húzná, de nem mehet, tartóztatják. Még-is leteszi a könyvet, pillanatnyi határozatlanság után megtalálja a kalapját, hebeg valamit és kiest.

Aztán otthonában látjuk. Kabátban és kalapban, fáradtan kapja össze a keresztvuzattól lesodort aktákat, nehézkesen visszaül az íróasztal mögé, a szolgálóval beszélget, miközben ír, egyeztet, és nem figyel oda. Miután a szolgáló becsukja az ablakot, önkéntelenül leveszi a kalapját. Hirtelen beidegzett, célszerű kishivatalnoki mozdulattal egy szálát távolít el a tollhegyről: két ujját megnyalva szempillantás alatt kirántja a szálát, meggyőződik róla, hogy az operáció sikerült, tovább ír. Az egész művelet talán maga sem vette észre. Talán Pécsi Sándor sem vette észre. Ezt a mozdulatot talán el sem lehet lesni, be sem lehet gyakorolni. Két másodperc az egész. Ír, néha csapzott haja felé nyúl, mozdulatai félbemaradnak. Amikor a zsúrra készülődő Lonka bejön hozzá, a székre veti a kabátját. A kabát összeesik a széken, kénytelen megigazítani, egy kicsit följebb húzza, miközben föláll, a kabát az igazítás után is rendetlenül lóg, de Sebő már nem nyúl hozzá. Sebő járkál, egyre inkább kiszakad belőle a keserűség, siránkozó hangja néha fölcsattan, hogy egy-egy fölcsattanás után azonnal mérsékelje magát. Sebő keserűsége mögött több van, mint a papucs megalázottsága, mint az elpuskázott tudományos karrier, annál is több, mint amit Sebő a szobába csörtetve állít Lonka iránti viszonzatlan részvétéről. Odabent a másik szobában már folyik a zsúr, hallja, amint őt nevetik, ül az íróasztal mögött, dolgozni nem tud, nincs ereje, végtelenül fáradt, a reménytelenség gondozatlan bajusza alá görbül, karjára ejti fejét - talán jó is elsüppedni a magányban, az értetlenségben, de nem: jönnek az emberbarátok.

Sebő megint zavartan nevetgél, megint nem tud mit csinálni magával, félbemaradt mozdulatok, csonka mondatok. Az emberbarátok szakkönyveket hoztak ajándékba, és Sebő megőrül. Gyanúsan megőrül. Belebújik a könyvekbe, annyira, hogy maga is elhiszi: öröme őszinte. Sebő egy kicsit rájátszik az öröme. Sebő és nem Pécsi Sándor. Tartóztatja a vendégeket, érzi, hogy erre a túlzott öröme most nagy szüksége van. Most őszintebben panaszkodik, mint az első képben, mert látjuk rajta: bele kell magát hajszolnia a fölháborodásba, amely régóta esedékes, és amely-re alkatilag képtelen. De most végre az orrcimpája is remeg a dühtől, egyszer-

re vidámabban konyul a nyakán a csokornyakkendője, egyszerre kevésbé buggyos mindig-egy öltönyének a térde, hogy végül a felháborodás egyetlen mozdulattal, egy eltévedt részeg kihajtásával véget is érjen. Önálló, határozott emberként vágja Lonka szemébe: ők ketten igenis egymáshoz vannak kötve... Majd Lonka felmondólevele után kimondja azt, amit Viola már feltételezett róla: neki a válasz megváltás len-ne ... Kivételes színészi teljesítmény, az azonosulás csodája; nem tudunk hinni Sebőnek. Nem hisszük el, amit Sebő - Pécsi Sándor - el akar hitetni magával. Pécsi éreztetni tudja, hogy Sebő nem-hogy nem tud, nemhogy nem akar meg-szabadulni Lonkától, de egész életében egyetlen művet építgetett, lemondva a másik műről, a tudományosról. Ez a mű Lonka, Sebő viszonya Lonkához, az a kép, amit ő Lonkáról kialakított. Amikor az emberbarátoknak engedve csomagolni kezd, ő elhiszi, hogy most végre megszabadul, és új életet kezd. De mi érezzük, hogy ez nem fog sikerülni.

Ez a kudarc tükröződik a járásán, amikor bőröndjét cipelve belép az orvos rendelőjébe, ahol éjszakázni fog. Körülnéz, nem lát meg semmit, Viola el-veszi tőle a bőröndöt, beszélnek hozzá, ő nincs jelen. Hosszú ideig ül egy széken, egyedül van a színen, jobb kezének hüvelyk- és mutatóujját egymáshoz dörzsölgeti, egyébként mozdulatlanul, súlyosan ül. Két percig. Az előadás legjobb jelenete. Az orvos nyugtatni próbálja, pedig Sebő már nyugodt, vég-eredményben beletörődött a sorsába, mielőtt még szabadulni próbált volna. Sebő súlyosan belesüpped a székbe. Hiába ismétli el, hogy számára Lonka halála a megváltást jelentené, hiába meséli el Violának, hogyan reménykedett már egyszer, hogy Lonka vízbe fullad. Ez a monológ ismét az emberismeret félelmetes remeklése. Pécsi Sebője ezt a reménykedést önmagának beszéli be, nem Violának. Meg akarja győzni ma-gát, hogy ő áldozatot vállal, amikor kitart Lonka mellett, holott a lelke mélyén érzi, hogy ez kegyes hazugság. Az ő számára a megváltás mindannak a folytatása, ami ellen néha lázadnia kell. Ezért nem tudjuk eldönteni, hogy az örömtől vagy a lelkiismeret-furdalástól kétségbeesve rohan-e el az öngyilkosságot megkísérlő Lonkához, amikor lányától megtudja, hogy az orvos Lonka gyomrát ment kimosni.

„Sohasem tudom megbocsátani magamnak” - mondja Sebő az orvosnak, aki már kimosta Lonkából a pár szem aszpirint, a kályha és a hálószobába vezető ajtó között toporogva csak arra vár, hogy Lonka ágya elé zuhanva sírva, fuldokolva, minden méltóságát, minden lázadását elárulva végre önma-

NÉMETH LÁSZLÓ PAPUCSHÓS
(MADÁCH KAMARASZÍNHÁZ)
PÉCSI SÁNDOR (SEBŐ)
PSOTA IRÉN (LONKA)

ga lehessen. Amikor Sebő kitámolyog a hálószobából, tulajdonképpen boldogan dadog, boldogan vonszolódik ide-oda a szobában, boldogan esik össze a hirtelen bővé váló öltöny alatt, s a félbe-maradó mozdulatok között csak egyetlenegyszer üvölt fel, akkor, amikor Viola a szemébe vágja az igazságot: Sebő Lonkán suhancokkal osztokodik. Ekkor üvölt fel, mert ez az, amit nem bír elviselni, ez az igazság nem fér bele az ő Lonkáról alkotott képébe, az örült, a gyermek, az ápolandó beteg képébe. Nem viselheti el, hogy Lonka egyszerű és szimpla lény, akihez nem illik az ő önfeláldozása. „Azt maga nem tudhat-ja” - kiáltja, és rögtön csendesebben folytatja, mert érzi, hogy elárulta magát: „S még ha úgy is van. Értse meg, én vállalom.”

Ettől kezdve Sebő nincs többé. Hallgat, mialatt Lonka egyre jobban erőre kapva Violával vitatkozik. Majd Lonka parancsára lélektelenül kéri Violát: távozzék, és az orvos búcsúzóul nyújtott kezét már Lonka felszólítása előtt - „el ne fogadd!” - se fogadja el.

És Lonka karosszéke elé térdel. Nem tudjuk sajnálni, nem tudjuk megvetni sem, valamiért mégis megrendülünk. Talán azért, mert kell valami nagyság ahhoz, hogy egy ember következetesen ragaszkodjék a tulajdon vakságához, hogy tudatosan és elszántan építse tovább megaláztatások sorából álló élet-művét.

Megrendülünk, mert láttunk egy Pécsi Sándort, aki nem Dandin György volt, nem Andrej, nem Acdak, nem Miller-hős, egy egészen új, más Pécsi Sándort láttunk, aki nem hasonlít senkihez, akiből még a Pécsi Sándor-i pro

zódia is hiányzik, akinek már nem eszközei vannak, nem mesterségbeli tudása, hanem aki egyszerűen Holly Sebestyén, Sebő, kósi lakos, itt él közöttünk, most már ismerjük.

Lonka: Psota Irén

Lonka a kisvárosi nagyaszonny. „Vám-píresebket” ejt a férjén, zsúrokat rendez, éli azt az életet, amelyet nagy-asszonyként élhet a maga szűk környezetében. Műveletlen, műveletlensége azonban nem bántja annyira, mint a férje hinni szeretné: az a műveltsége megvan, amelyre ebben a környezetben szüksége lehet. Sebő minden munkájának az eredménye az övé, övé a lakás, övé Sebő neve, övé a jog, hogy mellette a kikapós feleség szerepét játszassa. Tipikusan az a szerep, amelyet igen nehéz nem túljátszani.

Psota nem játssza túl. Annyira ragyog csak, amennyire hervadóban ragyoghat, nem karikíroz, nem komédiát játszik. Erős egyéniség, a legerősebb a darabban, megértjük, hogy nagy a vonzása, hogy ő szívja maga köré a lánya udvrlóit. Ez a vonzóerő nemcsak a könnyed életszemlélet eredménye, jó adag méltóság is van benne. Talán ő az egyetlen, akinek igaza van, ő semmi mást nem tesz, mint az igaza tudatában kiélt életének szűk lehetőségeit. Saját értéke tudatában nem sértegetéssel válaszol Viola éles szavaira, amelyek közvetlenül első találkozásuk után hangzanak el, hanem gúnyosan, de határozott ízléssel elvonul. Nem elmenekül, nem eltávozik, hanem elvonul.

Psota Lonkájának egyéniségében van valami nyers és primitív, durvának azonban nem nevezhető. Es van benne va-

lami keserűség is. Valószínűleg ez a keserűség teszi, hogy Sebőnek egyenrangú partnerévé - vagy ellenfelévé - képes emelkedni kettejük vitájában, hogy ez a vita, bármi rejtőzzék is mögötte, nem válik a szellemi és az anyagi vitájává, hanem két ember elkeseredett párharcává, amelyben mindkét fél csak vesztes lehet. Psota Lonkája tragikus figura. Tragikus azért, mert egy végső soron pipogya férj mellett kell élnie, akinek bonyolult lelkébe Lonka bármennyire is képtelen betekinteni, annyi bizonyos, hogy nem szakadhat el tőle. Az anyagiak miatt sem, de elsősorban tulajdon társadalmi helyzete miatt nem. Ez az a tragikus mozzanat, amit Psota hozzáad szerephez, és ez az, ami öngyilkosságát elfogadhatóvá, hitelessé teszi. Ha egyszerűen rettenetes nőszemély volna, szimpla hisztérika vagy egészséges, korlátolt kikapós feleség, aki pusztá szeszélyből venné be a pár szem aszpirint, az egész előadás óhatatlanul elcsúszna a felszínes komédiázás felé.

Így azonban komolyan vesszük Lonka lényét, egyenesen lenyűgöző, ahogy be-jön Sebő barlangjába, és megáll, súlya van annak, ahogyan ott áll Sebő előtt zöld, mélyen kivágott ruhájában. Éppen a gyöngysort igyekezik összekapcsolni a nyakán, komoly és kissé elkeseredett, ideges, amilyen csak az lehet, akinek van veszténivalója, és ennek a tudatában is van. Csak ebből a komor Lonkából érthető Sebő végzete.

Amikor pedig természetesen sikertelen öngyilkossága után kívánszorog a hálószobából a színre, eszünkbe sem jut

PÉCSI SÁNDOR (SEBŐ) ÉS PSOTA IRÉN (LONKA)

mosolyogni, sőt, még a pár szem aszpirint is komolyan kell vennünk. Aránylag nem is vánszorog, nem nyög, nem teszi a figurát nevetségessé, nem is bírálja, egyszerűen megmutatja. Megáll, egy szék karfájának támaszkodik, mereven nézi Violát, aki nagy emberbaráti fölbuzdulásában róla tökéletesen megfeledezett, és igaza tudatában aránylag még mérsékli is magát. Értelmesen és utálkozva néz Violára, néhányszor fázósan összehúzza magán a pongyolát. Most már ő a főszereplő. Miután Sebő kidobja az emberbarátokat, leül a karosszékre, és egyre inkább erőre kapva folytatja Sebő idomítását. Értelmesen, sőt intelligensen folytatja, látni rajta, hogy erőre is csak azért kap, mert most engedményeket csikarhat ki a férjéből, ha ügyeskedik. Egyszerre kicsi lesz, előszedi a szükséges női kelléktárat, a darab folyamán először lágy lesz és nőies, és eléri, amit szeretne.

Elhisszük neki, hogy amit el akar érní, arra neki valóban szüksége is van. Csak azért hisszük el, mert kemény embernek ismertük meg, mert az arca megjelenése első percétől fogva elkínzott, mert végig komoly marad, és nem válik önmaga paródiájává.

Viola: Vass Éva

Hálátlan szerep. Szinte mindvégig a színen van, igazi akciója nincsen, még

VASS ÉVA (VIOLA)
NÉMETH LÁSZLÓ PAPUCSHÓSÉBEN

tenni is alig tesz valamit, mindössze hangosan gondolkodik, a vidéki viszonyokról elmélkedik bátyjával, az orvossal, az-tán Sebő jellemét boncolgatja, és néha megállapítja, hogy két ember viszonyában mindig az értékesebb marad alul. Az előadás folyamán jelleme nem fejlődhet, még csak ki sem alakulhat, mert konfliktusba nem kerül senkivel, még önmagával sem, tulajdonképpen száraz aggszűznek, átmeneti lénynek kellene lennie, ha egy ilyen átmeneti lényt egy egész estén át el lehetne viselni. Végző soron ő lenne a kórus, a kommentátor, az író által a drámára oktrojált figura, ha egy párszereplős, naturalista jellegű darab kibírna egy ilyen alakot.

Vass Éva Violája szerencsére nem ilyen. Ruhája nem vénlányos: egyszerű, csinos, szerény, mint ő maga. Talán a ruha is hozzájárul, hogy mozdulatai egy-szerűek, harmonikusak, hogy az egyoldalú szerepből végül egész embert tud kibontani. Ez a Viola bájos, ennek a Violának nem annyira szigorú nézetei vannak, mint inkább kedvessége, amellyel a nézeteit kifejti. Kedves, ahogy járkal a szobában, ahogy nyugodtan áll és ül, és nem jut az eszünkbe, hogy azért kell járkalnia, állnia vagy ülnie, mert mégiscsak föltűnő lenne, ha még csak ezt se tenné. Ráadásul Violának kell a legtöbbet meghallgatnia. Meg kell hallgatnia Sebő hosszú lére eresztett panaszkodásait, az orvos szintén nem rövid is-mertetéseit és elmélkedéseit, meg kell hallgatnia Lonka éles replikáit, s miközben hallgat, ott kell lennie a színpadon. Vass Éva Violája még hallgatni is kedvesen hallgat. Figyelmesen, talán inkább komolykodva, mint szigorúan szemléli a beszélőt, egy kicsit félrehajtott fejjel, időnként egy-egy félmosoly fut át az arcán, a megértés félmosolya, amit persze azonnal elnyom, nehogy a másik észrevegye, hogy Viola a szavai mögé látott. Nem a mindent felülről néző tudós nő biztonsága árad belőle, hanem valami kislányos egyszerűség. Lonkát provokálva sem az agresszivitást érezzük ki hangjából, hanem az igyekezetet, hogy amennyire tőle telik, igazságot osszon.

Ez a Viola a nehezen mondható, körülmenyes Németh László-i mondatokat is kedvesen, könnyedén ejti ki, mintha egyéniségéhez tartozna, hogy komolykodásból bonyolultabban beszél. Elmélkedései ezáltal válnak élményszerűvé, hogy szinte rögtönzi őket, nagyobb felismerései előtt kisebb hatásszünetet tart, mint-ha azt mondaná bátyjának: látod, milyen ember a te húgod, hogy még erre is rá-jött. Valóban kényelmetlenül érzi ma-gát, amikor betolakodik Sebő, helyesebben Lonka lakásába, és ezt csak ettől a Violától lehet elfogadni, mert isten határozott, jótékony anygala semmilyen helyzetben nem álldogálhatna ilyen f e

szélyeztetten. Őszinte, boldog mosoly önti el arcát, amikor az első felvonás végén úgy tűnik, hogy mentőakciójuk sikerrel járt, és Sebő kiszakad évtizedes rabságából.

Amilyen pechje van, rá jut a darab egyetlen megoldhatatlan mondata. A harmadik kép végén, miután Sebő már elrohant az öngyilkos Lonkához, egyedül marad a színen. A képet valahogyan be kell fejezni, Viola tehát esernyőt kér, nyilván azért, mert odakint esik az eső, és ő Sebő után akar menni. „Az esernyő? - kérdik tőle a másik szobából -, minek neked az esernyő?” „Szárason tartani a haragom” - feleli a közönség felé fordulva Viola. És függöny. Lehet, hogy a mondat olvasva költői, de hogy a színházban nem tör ki a nevetés, az egyedül Vass Évának köszönhető. Vass Éva ugyanis mosolyogva mondja ezt a mondatot, igaz, szomorúan mosolyogva, de mégis ironiával, úgy, hogy ezzel tulajdon anygalkodása fölött mond ítéletet. Ironiát és beletörődést visz egy meg-oldhatatlan mondatba.

Németh László: Papucshős. Madách Kamaraszínház.

Rendezte: Lengyel György, díszlet: Fehér Miklós, jelmez: Mialkovszky Erzsébet. Szereplők: Pécsi Sándor, Psota Irén, Ujlaky László, Kelemen Éva, Vass Éva, Szilvassy Annamária, Rákosi Mária, Uri István, Tóth Titusz f h.

A LILIOMPI NÉMETHÜL

A nagyszabesi (Sibin) Állami Németh Színház (Románia) legszebb idej sikere Szigligeti Ede Liliomfi című vígjátéka. A klasszikus magyar színművet Hans Schuschnig fordításában, Lehár és Kálmán zenei motívumokkal mutatják be.

A főszereplők:

Kurt Conradt (Liliomfi), Franz Keller (Szellem f i), Sigrid Zacharias (Mariska), Joachim Saunig (Szilvia), Siegmund Siegfried (Schwarz), Heinrich Mildner (Kányai). Említésre méltó, hogy a sokoldalú Hans Schuschnig nemcsak műfordítója, hanem egyszersmind kiváló rendezője és díszlettervezője is a nagy sikerű nagyszabesi Liliomfinak.